

Bigarren Mundu Gerra

1940: Eskual Reicha

Gerra zibiletik ihes egindakoek gerra handiagoa topatu zuten mugaz bestaldean. 1940ko udaberrian alemanek Frantzia osoa okupatu eta zatitu zuten, eta itsasontzia hartzeko zoria izan ez zuenak, lan-batailoietan edo Mauthausenen amaitu zuen, edo klandestinitatean, kasurik hoberenean. Ipar Euskal Herria Vichyko erregimenaren eta nazien artean harrapatuta geratu zen: “Eskual Reicharen” aroaren hasiera zen.

Josu Chueca

AMATATU GABE zeuden Espainiako Gerra Zibilaren txinpartak, gatazka askoz larriagoa hasi zenean: Bigarren Mundu Gerra. Orduan ere, batek baino gehiagok bi gerren arteko lotura azpimarratu zuen. Esate baterako, Espainiako Kanpo ministro izan zen Julio Alvarez del Vayok, honela zioen 1940an argi-

taratutako *La guerra empezó en España* liburuan: “Espainiako Errepublikaren porrota, oraingo gerraren abiapuntua izan da”. Zuzen ari zen diplomatiko eta politikari espainiarra. Izan ere, 1936-1939ko gerrak Bigarren Mundu Gerraren hainbat osagai aurreratu zituen, eta Espainiako gatazka mundu gerraren entsegu-

Hendaiako Bi Ur Arte etxeko jangelan nazien bandera. Soldaduen denbora-pasarako prestatu zen etxea.



HENDAYA 1940



Frantziako gudarosteko soldaduak alemaniarrei armak entregatzen 1940ko porrotaren ostean.

tzat jo izan dute historialari askok. Bi gatazka horien arteko lokarri nabarmenetako bat ditugu Pirinioez iparraldera jo zuten milaka errefuxiatuak. Jakina denez, 1936az geroztik frankisten aurrerakadaren ondorioz, erbesteratuen multzoak biderkatu egin ziren, batez ere gerraren amaiera aldean. 1939ko otsailean, frankistek Katalunia hartu ostean, adin eta klase guztietako milaka iheslarik erbestera jo zuten, Perthus, Le Boulou eta La Tour de Carol-eko pasalekueetatik.

Milioi erdi lagun inguru mugaz bestaldera joan zirela uste da. Euskaldunei dagokienez, 40.000 eta 60.000 pertsona izan zirela azaldu ohi da geroago egindako txostenetan. Kopuru horien munta zehatzari buruzko eztabaida aparte lagata, erabat objektiboa eta eztabaida ezina da Frantziako Gobernuak horien guztien aurka politika zehatza erabili zuen. Daladier gobernuburua eta Sarraut Barne ministroa ahalik eta errefuxiatu gehien espainiaratzen saiatu ziren, lehenik kontzentrazio zelaietan barneratuz. Zenbakiak zenbaki, 200.000tik gora lagunek usatu zuten espainiaratzearen aukera. Hori dela eta, horientzat kontzentrazio zelai berriak atondu behar izan zituzten agintari frantziarrek, Agden, Bramen, Rivesaltesen... 1938az geroztik indarrean zuten desbiderake-

ta errepresiboari eutsiz. Latzena etortzekoa bazen ere, errepresioaren gogortzea gero eta nabarmenagoa zen Daladierren eta Reynauden agintaldietan, 1938 eta 1940 artean, alegia. Alde batetik, dekretu batzuen bitartez, *indesirable* edo “zitalen” esparrua zigortu nahi zuten; abanikoa nabarmen zabaldu zuten, judutarrak, komunistak eta beste herrialdeetatik iritsitako errefuxiatuak zanpatzeko asmoz. Bestetik, Espainiatik alde egindakoentzat ireki zituzten kontzentrazio esparruak ugartzeaz gain, hauek gero eta latzagoak bilakatu ziren, bertan egondako askoren testigantzek adierazi duten legez.

Itunen gainetik gerra nagusi

Nazioarteko politikan, 1938ko irailean sinatutako Municheko Itunek argiro azaldu zuten britainiarrak eta frantziarrak Hitlerren aurrean makurtu egin zirela. Horri esker, Alemaniako armada Sudeteen lurraldea eskuratzen hasi zen eta geroxeago Txekoslovakia osoa hartu zuen bere menpe. Hilabete batzuren ondoren, Hitlerrek eta Stalinekin adosturikoari jarraituz, Poloniaren zatiketaren txanda iritsi zenean, Bigarren Mundu Gerra hasi zen. Jakina denez, orduan, Frantziak eta Britainia Handiak gerra adierazi zioten Alemaniari. 30 urte eskas pasa ziren Lehen Mundu Gerra amaitu zenetik, eta orduan bezala, Frantzian mobilizazio orokorra jarri zuten indarrean, gudarosteak Iparraldeko mugetara bideratuz.

Hala ere, 1914-1918ko “Batasun Sakratua” ez zen errepikatu 1939-1940ko abagunean, eskuin muturrekoek begi onez ikusten baitzuten bakea Italia eta Alemaniarekiko, baita

Frantzian, eskuin muturrekoek begi onez ikusten zuten Italia eta Alemaniarekin bakea eta itunak adostea. Ozenki zioten De la Roque, Ybarnegarayk eta enparauek: “Hobe Hitler Blum baino”

itun politiko eta militarrik adostea ere. Ozenki zioten De la Rocquek, Ybarnegarayk eta enparauek: “Hobe Hitler, Blum baino”. Nahiago zuten eskuin muturreko diktadura –nazien erregimenaren tankerakoa eta ezkertiarren aurkako harresia izanen omen zena–, ezkerren kutsu ñimiñoena izan zezakeen edozein aginte koalizio baino.

Komunistei dagokienez, erabat nahasita eta lotuta gelditu ziren Stalinekin eta Hitlerrek gerraren bezperan egindako hitzarmenarekin. Ondorioz, egun batetik bestera, estrategia antifaxista pikutara joan zen. Izan ere, nazismoaren ikur eta buru nagusia, Hitler, euren korrontearen gidari zen Stalinen lagun bihurtu zen, eta ondorioz, ezin zuten Alemaniaren aurkako gerra sostengatu. Gainera, jarrera susmagarri horrekin, aukera galanta eman zioten Frantziako agintariei beren alderdia legez kanpo jartzeko. Eta hilabete beranduago horrela gertatu zen: 1939ko



Ezkerrean, frantziar herritarrek alemaniarrengandik ihesi 1940ko udaberrian; Espainiako Gerra Zibilean ikusitako irudiak errepikatu ziren Frantzian. Eskuinean, soldadu naziak Miarritzen desfilatzen.

irailaren 27tik aurrera, PCF debekatzeaz gain, militanteak eta buruzagiak “zitalen” esparruan sartu zituzten. Hori dela eta, hexagonoko kartzelak eta kontzentrazio zelaiaik komunistez betetzen hasi ziren.

Gerra Bitxitik... Tximista Gerrara

Hala eta guztiz ere, gerra adierazita zegoen arren, hilabete luzez ez zen inolako borroka saiorik izan. Frantziako armada iparraldeko mugetan kokatu ostean, hor gelditu zen mugitu gabe, Maginot lerroaren babesean. Gerra Bitxia deitu zioten borrokarik gabeko gatazka aro horri. Polonian, Norvegian eta Finlandian borrokan ari ziren bitartean, Frantzian, baita Herbeheretan ere, soldaduak aspertu egiten omen ziren adierazitako guduaren zain. Jean-Paul Sartrek berak, fronteko soldadu zenean, zera idatzi zuen: “Sekula ez da izan holako gerra ikustezinik. Faltan sumatzen dut, zeren eta ez badago, zer egiten dut nik hemen?”.

Baina barealdi bitxi hori amaitu zen alemaniarrek beren armada indartsua mendebalde-

rantz begira jarri zuten egunean, 1940ko maiatzaren 10ean. Egun horretan borrokarik gabeko gatazka gerra orokor eta azkarra bihurtu zen. Armada naziak buruturiko erasoaldiarekin, *Blitzkrieg* edo Gerra Tximista abiatu zen eta 40 egunerako kanpaina nahikoa izan zuten Hitlerren soldaduek armada belgikarra zein frantziarra makurrarazteko eta Reichen agintea Berlinetik Hendaiaraino eramateko.

Gerra aspaldidanik aurreikusita zegoen arren –Maginot bezalako defentsa lerroak egin zituzten–, eraso horrek lur jota utzi zituen armada frantziarra, belgikarra eta britainiarra. Maiatzaren 10ean hasitako erasoaldia, ekainaren erdialdean amaitzear zegoen. Dunkerketik milaka soldadu britainiarrek eta frantziarrek alde egin ostean, *Wehrmachte* eta *Luftwaffe*k abiada bizian jo zuten Paris aldera. Milaka frantziarrek ihesari ekin behar izan zioten ahal bezala, 1914-1918ko oroimenak berpiztutako beldurraren eraginez eta Herbeheretan alemaniarrek egindako demasien oihartzunak akuilaturik. Iparraldetik hegoal-



● ZIENTZIA
● IRAKURLE
● ORORENTZAT

Euskal Herriko Unibertsitateko Euskara Zerbitzuak 2003an abiarazitako ekimena da ZIO (Zientzia Irakurle Ororentzat). Bizkaiko Foru Aldundiaren laguntzari esker urterik urte osatuz doa ZIO bilduma.

Zientziara hurbiltzeko liburu erakargarri eta erabilgarriak eskainiz, euskara eta jakintza uztarturik jartzen dira edonoren esku.







BIZKAIA BIZIA

– Bigarren Mundu Gerra

dera eta ipar-ekialdetik hego-mendebaldera zihoazen herritarrek soldadu saldoak zituzten bidaide, Frantziako armadaren porrotaren lekuko.

Ihesari eman ziotenen artean Gobernua bera zegoen. Paul Reynauden taldeak Parisetik Bordelera jo zuen, eta ondoren, Philippe Petainen agindupean, Vichyra. Izan ere, egoitzaz aldatzeaz gain, Gobernua buruzagiz aldatzera behartu zuen III. Errepublikaren porrot militar-politikoak. Petain Lehen Mundu Gerrako garailea zen eta Espainiako Burgosko enbaxada utzita bueltatu zen Frantziara, militar gisa zer edo zer egiteko. Baina beranduegi izateaz gain, lehen gerran erabilitako defentsa taktikak bera bezain zaharkiturik zeuden; desegokiak eta eskasak ziren erabat, alemaniarren hegazkinerian eta panzer dibisioetan oinarritutako erasoei aurre egiteko. Mugetan eta barne aldean zeuden defentsa-lerroak gainditu ostean, alemaniarrek azkar jo zuten Sedan, Abbeville eta Paris aldera.

1918ko garaileak, 1940ko garaituak

Petainen ekimena dagoeneko ez zen militarra, politikoa baizik. Gudari zegokionez, hexagono frantziarrean dena galtuta zegoen eta berak, kapitulazioaren ala armistizioaren arteko eztabaidan, bigarrenaren alde egin zuen. Hainbat politikari prest zeuden borrokari kolonietatik eusteko –Pierres Mendes France, Georges Mandel...– eta militar apur batzuk –De Gaulle nabarmenki– Afrika aldera edo Britainia Handira jo zuten; baina Petain armistizioa adosten hasi zen naziekin. Horrela, Espainiako enbaxadorea zen Jose

Espainiatik alde egindako errefuxiatuen kontrako neurriak larriagotu ziren. Lan batailoien bidez kontzentrazio zelaietatik atera zirenak, ipar mugetara edo Maginot lerrora bidali zituzten

Maginot lerroko fortifikazioa. Defentsa lerro antzua suertatu zen egitura militar hori, 1940ko udaberrian alemanek erasoia jo zutenean.

Felix Lequericaren laguntzaz errendizioa prestatzeko lehen harremanak izan zituen Alemaniako buruzagiekin. Tratu horiek aurrera egin zuten eta laster lortu zituzten lehenengo emaitzak, nazien alde noski. Hitle-

rrek mendekuaren ozpina dastatzera gonbidatu zituen agintari militar frantziarrak, 1918an Lehen Mundu Gerra amaitzeko erabili zuten tren bagoian sinatzera eraman baitzituen 1940ko bakea. Baina, jakina, orduko galtzaileak orain garaile ziren. Dena den, okerrera ez zen umiliazio hura izan, armistizioan zeuden puntuak halabeharrez onartzea baizik. Frantzia, bere

burujabetza erabat galtzeaz gain, Reichen gatibu eta morroi bilakatu zen, nahiz eta Vichyko erregimen xelebreak eskualde librean jarrai. Beraz, Petain, Laval eta Darlanen eskutik hil zen III. Errepublika eta jaio zen Estatu faxistazalea. Britainia Handiari bizkarra eman zioten bitartean, erregimen berriaren funtsa adostu zuten Hitlerrekin eta bere ordezkariekin, *Travail, Famille, Patrie* lelo faxistan bilduta.

Euskaldunak “Eskual Reicharen” menpe

Egitura politiko-militar eta faxistizazio tesuinguru horretan, Espainiatik alde egindako errefuxiatuen aurkako neurriak larriagotu ziren. Lan batailoien bidez kontzentrazio zelaietatik atera zirenak ipar mugetara edo Maginot lerrora bidali zituzten. Alemanen erasoaldia gertatu zenean, gehienak preso egin zituzten. Alsaziatik edo Pikardiatik, nahita nahiez, Mauthausengo bide ezezaguna hartu zuten askok, milaka europar gatiburen patuari jarraituz.



Era berean, gerra frontetik urrun zeuden errefuxiatuek Frantziako erregimen zahar-
ren azken zartako errepresiboak jasan zituz-
ten, iparraldetik nazien erasoak jotzen zuen
bitartean, komunisten, judutarren eta kanpo-
tik iritsitako errefuxiatu guztien
aurkako paranoia zabalduz joan
baitzen. Eskuin muturrak aspal-
didanik erein zuen talde horien
aurkako gorrotoa lege bilakatu
zen. Hori zela eta, sarekadak eta
atxiloketak ugaritu ziren errefu-
xiatuak zeuden eskualde orotan.
Ipar Euskal Herrian, esate bate-
rako, bertako diputatua zen Jean
Ybarnegaray indar handiz
hauspotu zituen erbesteratuen
aurkako neurriak. Parlamentuan zein komuni-
kabideetan, frankisten mezulari oldarkorrena
izan zen, Lequerica enbaxadore frankistak
eskatzen zuena gauza zedin: erbesteratuak
atxilotzea. Jakinaren gainean egonen zen
Ybarnegaray garaztarra, 1940ko maiatzaren
erdialdean, inolako lotsarik gabe, aldarrikatu
zuenean errefuxiatuak kontzentrazio zelaieta-
ra edo Espainaira deportatuak izanzen zirela.
Izan ere, egun batzuk geroago, horrelako neu-
rriak hasi ziren hartzen erbesteratuen aurka.
Ligue Internationale des Amis des Basques-en egoi-
tza ixteaz gain, hainbat lantokitatik kanpora-
tuak izan ziren —Breguet-etik, esate baterako—.
Larriena, maiatzaren 25etik aurrera egindako
atxiloketa masiboak izan ziren. Oloruen, La
Rosaieko ospitalean, Donibane Lohitzunen,
Baionan, Hendaian, baita Landatako herrietan
ere, errefuxiatu asko atxilotu —800 inguru— eta
Gurseko kontzentrazio zelaira eraman zituz-
ten Frantziako jendarmee. 1936ko Irungo
exodoa gertatu zenetik Ybarnegarayk eska-
tzen zituen errefuxiatuen aurkako neurri erre-
presibo orokorrak egia bihurtu ziren frankis-
ten pozerako. Izan ere, Frantziako Gobernuak
Francorena onetsi zuenetik, horrelako eraba-
kiak etengabe eskatzen ari ziren azken hauek.

1940ko abagunean, egoera oso
berdintsuak ziren Iparraldean
zatitzen zuen lerro mugaren bi
aldetan: Vichy zaleen
collaborationismoak berditzen
zuen nazien menpe zeudenen
egoera

Baina ekimen errepresibo horren oinarrian
nolabaiteko porrota ere bazegoen. Reynau-
den Gobernuak armada nazia geldiarazteko
zuen ezintasunaren ondorioa izan zen gorrien
aurkako ehiza bultzatzea; porrot militarrek
erregimenaren kolapsoa ekarri
zuen. Hori dela eta, alemania-
rrek Petainen aldeko armisti-
zioa sinarazi zieten bitartean,
France libre-ren partaide apur-
rak hexagonetik alde egiten saiatu
ziren. Esate baterako, Espainia-
ko errefuxiatuak 1939an Ameri-
ketara joateko erabilitako hain-
bat barkuk —*Massilia* izenekoa,
adibidez—, 80 diputatu eta goi
mailako politikari inguru hartu
zituzten Bordelen, naziengandik alde egiteko
eta Frantziako kolonietatik nola edo hala
borrokari eusteko asmoz.

Euskaldun ugari, Iparraldeko zein Hegoal-
deko, Britainia Handira jo zuen beste itsas por-
tuetatik —Donibane Lohitzunetik batez ere—,
Kelso, *Tsratt* eta *Ettrick* bezalako ontzietan.
Ekainaren 20 eta 24 artean gertatu zen hori,
naziak Euskal Herriratu baino hiru egun lehe-
nago. Hilaren 27an, Baionatik eta Miarritzetik
desfilatu ostean, *Wehrmachteko* soldaduek bat
egin zuten Hendaiako muga beren aliatu fran-
kistekin. Armistizioak erabakitakoaren ondo-
rioz, Vichyren eta Alemaniaren menpe zeuden
lurraldeen arteko muga-lerroak Ipar Euskal
Herria ere goitik behera zatitzen zuen. Dona-
paleutik Arnegiraino zihoan marrak Lapurdi
osoa eta Nafarroa Behereko puska bat nazien
menpe utzi zuen. Eskualde horretako ekialdea
eta Zuberoa, aldiz, Vichyren pean gelditu ziren.
Baina 1940ko abagunean, egoera oso berdint-
tsuak ziren lerro muga horren bi aldeetan:
Vichy zaleen *collaborationismoak* berditzen zuen
nazien menpe zeudenen egoera, eta makien
zein erresistentziaren ekimenak oraindik anto-
latu gabe zeuden. 1940an beraz, Eskual
Herriak, Eskual Reicha zirudien. **n**

